

tidsskrift.dk

ENDNU ET VALG

Historie/Jyske Samlinger, Bind Ny række, 8 (1968)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/ho/ho_nrk_0008-PDF/ho_nrk_0008_73100.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=73100>

pdf genereret den : 28/5-2008

ENDNU ET VALG

Af Aksel Lassen.

I HISTORIE bd. VII, s. 595 ff. kommenterede lektor Mogens N. Pedersen en række af de metodiske problemer i bogen »Vælgere på vandring«, som Jysk Selskab for Historie udsendte i efteråret 1967. Nedenfor svarer bogens forfatter, redaktør Aksel Lassen, på disse kommentarer. Svaret har form af en analyse af januar-valget 1968 navnlig set i forhold til de opstillede teorier om de indenlandske vandringers indflydelse på stemmeforskydningerne.

Da det formentlig hverken på den ene eller den anden måde er muligt at finde nogen uforanderlig Vælgerbevægelsernes Lov, skal jeg søge at undgå egentlig polemik med lektor, cand. scient. pol. Mogens N. Pedersen, men den anledning, han har givet mig, vil jeg gerne benytte til i forbindelse med det seneste valgresultat at pege på forhold, der hermed er blevet understreget og bekræftet, og på punkter, hvor der er vundet og kan vindes nye erfaringer om mere generelle problemer, der dog antyder en vis lovmæssighed.

Et par hovedlinier må først trækkes op. Forudsætningen for alle beregninger over vælgerreaktioner – herunder en valgaftens prognoser – må være, at vælgerne har en mening med at stemme, som de gør ved et valg, og som de gjorde ved det foregående. Det er selve ideen bag folkestyret, at befolkningens vilje eller ønsker skal fremgå af valgets resultat. Men valgtallene må tolkes, og det er til relevante tolkninger, jeg har håbet at kunne bidrage ved at pege på visse generelle træk, som det forekommer mig, at hverken politikere eller samfundsforskere har vurderet højt nok. Mine opstillinger bygger på den opfattelse, at befolkningens – vælgerkorpsets, vælgermassens, vælgernes – politiske opdeling på valgets tidspunkt kommer til udtryk i og kan aflæses af valgets tal.

Over for dette udtryk for folkeviljen stiller Mogens N. Pedersen en række Stabilia-manipulationer, der på mig har virket, som om han søger at konstruere meningsløshed, hvor man i henhold til demokratiets idé må vente af finde en mening. Tallene selv er uden mening, men de er i al fald et tankens redskab. Som en slags motto for tabelafsnittet i Fald og Fremgang skrev jeg, at der var tale »ikke om tørre tal, men vidners udsagn om mennesker, slægtled og samfund«. Det gælder også valgtal; men ikke Mogens N. Pedersens Stabilia-tal. Det er muligt, at man kan supplere valgtal med survey-undersøgelser; men når det gælder fortiden, må man

søge at hjælpe sig med valgtallenes – mangfoldige – kombinationsmuligheder og »an intimate insight and reliable knowledge of political life«, som den amerikanske politolog – om man nu skal tage Mogens N. Pedersen helt bogstavelig – uden at antyde samarbejdsmuligheder ligefrem beklagede »that many a Washington columnist« var i besiddelse af.

Jeg må dernæst sige, at Mogens N. Pedersen ikke citerer helt korrekt. Lad være, at jeg ikke tilstrækkelig stædigt og konsekvent har understreget, at der kun kan aflæses nettotal og ikke bruttotal for forskydninger af valgtallene på landsbasis. Men når min kritiker med henvisning til side 59 i Vælgere på Vandring eksempelvis lader mig stå inde for, at *vælgere* så at sige er komplet urokkelige, når de først har taget parti, negligerer han klart, at det lige før bemærkningen om de kridtede støvler på hver side af den følelses- og interessebestemte skillelinie hedder, at »trods vandringer, trods fire års nedsættelse af valgets alderen, trods omlægning af landets erhvervsstruktur, og til trods for at undersøgelser viser, at ikke så få vælgere en eller flere gange i deres liv skifter politisk tilhørsforhold, stod i 1964 omtrent de samme *procenter* af vælgerbefolkningen som i 1947. . . på hver sin side. . .«. Det er da ikke forkert. Med hensyn til »mellempartierne«s placering i dansk politik gør Mogens N. Pedersen sig skyldig i en mistolkning på grundlag af sætninger, der er berøvet deres sammenhæng. Men spørgsmålet om partiets primære opgave skal omtales senere, ligesom jeg skal vende tilbage til spørgsmålet om netto-brutto og til forholdet mellem nytilkomne og afdøde vælgeres mulighed for at påvirke et valgresultat afgørende. Endelig skal vandringerne omtales senere, men jeg kan da allerede nu pege på, at »arbejderpartierne« i perioden 1947–68 næsten udelukkende har tabt vælgerandele i vækstområderne Hovedstaden–Nordøstsjælland og Århus amt, hvor de »borgerlige« partier kan notere fremgang. Visse undtagelser kan også forklares med vandringer, men det vil føre for vidt her, og det vil ligeledes føre for vidt at komme ind på andre undtagelser fra de mere generelle regler, som for eksempel en ekstra stærk konservativ fremgang i Kalundborgkredsen og et særligt forhold mellem socialistisk tilbagegang og radikal fremgang bl. a. i Silkeborgkredsen. Personer, lokale agitationsmetoder og særlige forhold ved tidligere valg lurer så at sige på at undergrave talen om lovmæssighed. Undertiden tilsyneladende med et vist held. Formentlig ligger der her en rig arbejdsmark for politiske markedsanalyser. Den, der for eksempel med en ældre generation ikke anser folkestyret for videnskabeligt begrundet, men »blot« udsprunget af en religiøs respekt for det enkelte individ, kan nok få onde drømme.

Mogens N. Pedersen har naturligvis glædet mig med sin erkendelse af

sofavælgerne og de indenlandske flytningers betydning og nødvendigheden af mere langsigtede iagttagelser. Jeg tvivler om, at man kommer sandheden i videnskabelig forstand ret meget nærmere ved survey-forskning uden intens agtpågivenhed over for nettoforskydninger. Når jeg ikke har nogen glødende tiltro til interview-metodens resultater, skyldes det, at foreliggende undersøgelser forekommer famlende og til dels behæftet med alvorlige fejl, så vidt jeg har haft lejlighed til at følge litteraturen på dette område. Dertil kommer, 1) at jeg i almindelighed tvivler om den gode vælgerhukommelse og den hundrede procents politiske ærlighed, der skulle være grundlaget for stikprøveundersøgelser, 2) at man ikke kan gå tilbage i tiden, så mere værdifulde undersøgelsesresultater først kan foreligge, når erfaringer er gjort gennem en række valg, og 3) at en mangfoldighed af lokale og personlige forhold spiller ind, selv om påvirkningen af vælgerne er blevet mere konform først ved radioens og siden ved fjernsynets fremtrængen. For så vidt angår det sidste punkt er det egentlig forbausende, at det netop har kunnet konstateres, at kun fire procent af vælgerne i januar 1968 véd, at de »skiftede parti«, mens valgkampen stod på.

Mogens N. Pedersen's opfordring til mig om at redegøre for 1968-valget ligger – som jeg opfatter det – i afsnittet: »Man spørger sig selv, hvorledes Aksel Lassen egentlig ville fortolke en situation, hvor den ene parts tilbagegang i vælgerandel eksakt eller tilnærmelsesvis var af samme størrelsesorden som den anden parts fremgang«.

Min kritiker kunne lige så lidt, da han skrev om Vælgere på Vandring som jeg, da jeg skrev bogen, ane, at et valg i januar 1968 ville vise fremgang for én part og tilbagegang for en anden af tilnærmelsesvis samme størrelsesorden. Men efter dannelsen af ministeriet Baunsgaard bliver det nok nødvendigt at understrege, at til og med denne valgdag var de aktive vælgeres og partiernes deling i tre grupper og en halv snes partier endnu en kendsgerning. Den todeling, der ved et snuptag gennemførtes, så snart valgresultatet forelå, var gemt i fremtiden. Det må derfor, når 1968-valget vurderes, være rigtigt at holde sig til den tredeling af stemmerne – og firedeling af vælgerne – der er et grundprincip i Vælgere på Vandring. Delingen kan ikke bevises; men den er relevant. Sådan har det simpelt hen været »siden tidernes morgen« – eller i det mindste siden 1913!

Det vækker næsten altid modsigelse, snart fra en og snart fra en anden side, når man anvender betegnelser som socialistiske og liberale eller arbejderpartier og borgerlige. Mellempartier er et udtryk, nogle heller ikke kan lide. Men tredelingen har sin rod i idé, erfaring og udvikling, og for at holde lidenskaber i ave, må man da kunne betegne listerne A, F, Y og K (for henholdsvis Socialdemokratiet, Socialistisk Folkeparti,

Venstresocialisterne og Danmarks kommunistiske Parti) som A-gruppen. Det er jo den største. Listerne C, D og U (for Det konservative Folkeparti, Venstre og De Uafhængige) kan gå under betegnelsen B-gruppen. Og listerne B, E og L (for Det radikale Venstre, Danmarks Retsforbund og Liberalt Centrum), som der har været rift om fra både A- og B-gruppen ved forskellige lejligheder, kan kaldes M-gruppen. Mnemoteknisk kan enhver nok finde sin fortolkning af de tre store bogstaver i gruppebetegnelserne A, M og B, og det undgås at høre ukvemsord for eksempelvis at betegne A-gruppens partier som arbejderpartier og ikke som socialistiske – eller omvendt. Mange er uhyre sarte på dette punkt. Til disse gruppebetegnelser kommer i Sønderjylland Slesvigsk Parti, hvor man kan beholde listebetegnelsen S, og den ikke uvæsentlige P-gruppe, der naturligvis ikke blot omfatter egentligt passive vælgere, men protesterende sofavælgere, syge, immobile, indespærrede, bortrejste og vælgere, der afleverer blanke og andre ugyldige stemmesedler.

Unge og gamle vælgers partipræference.

Sammenlignes resultatet af de to seneste folketingsvalg (Tabel A, 1-6), konstateres det, at A-gruppen i 1968 har fået 158.625 færre stemmer end i 1966, at B-gruppen har fået 19.529 og M-gruppen 194.900 flere stemmer. Dertil kommer, at P-gruppen er reduceret med 14.334 stemmer, mens det tyske mindretal, der ikke opstillede i 1966, fik 6.831 stemmer. Tilbage står man med 46.300 stemmer – forskellen mellem antallet af nye, unge vælgere og de afdøde. Nogle finder det ifølge Mogens N. Pedersen »klart, at *hvis man vil*, så kan man »forklare« en hvilken som helst ændring i partiernes vælgerandele ved en henvisning til den nytilkomne og den afdøde vælgerandels partipræference«. Al sammenlignende statistik bygger imidlertid på en vis kontinuitet, og her er spørgsmålet ikke, om de nye vælgere stemmer helt anderledes, end de afdøde ville have gjort, men om de 21-årige – og med mere end et enkelt år mellem valgene de 22-, 23- og 24-årige – ved det sidste valg, de endnu ikke kunne deltage i, ville have stemt anderledes, end vælgere der dengang i en alder af 21 år eller mere havde deres første chance for at stemme. På tilsvarende måde er det blot et spørgsmål, om de afdøde, der endnu var i live den forudgående valgdag, ville have stemt anderledes i 1968 end jævnaldrende, men lykkeligt overlevende, besluttede sig til. Der er i foreliggende erfaringsmateriale så vidt mig bekendt intet, der tyder på sådanne forskelle mellem 20- og 21-årige eller på jævnaldrendes poli-

tiske stemninger på et bestemt tidspunkt. På det grundlag, at man kan spare sig spekulationer vedrørende skarpe skel mellem opfattelsen hos to på hinanden følgende vælgerårgange ved samme valg, hviler den sammenlignende valgstatistik lige så solidt som nogen folketælling.

Stemmetal og procentberegninger

A-gruppen havde i 1966 tilslutning fra 44,1 procent af vælgerkorpset, men i 1968 kun fra 38,5. De 5,6 procent af vælgerkorpset var gået tabt for A-gruppen. M-gruppens andel steg derimod fra 9,3 til 15,2 procent, altså med 5,9 procent – netto, lad mig dog huske det eller rettere fastslå en gang for hele dette indlægs og Vælgere på Vandrings vedkommende, at der ikke tænkes på andet, hvor det ikke udtrykkeligt nævnes, at der er gjort en undtagelse. Videre er B-gruppens vælgerandel steget fra 35,0 til 35,1 eller med 0,1 procent – det halve af, hvad Slesvigsk Parti opnåede. Endelig faldt P-gruppens andel fra 11,6 til 11,0 procent. Man kan nu ikke sige, at A-gruppen har tabt 5,6 procent til M-gruppen, men at A-gruppen har tabt 5,6 og P-gruppen 0,6 procent af vælgermassen, i alt 6,2 procent, medens M-gruppen har vundet 5,9, B-gruppen 0,1 og Slesvigsk Parti 0,2 procent, i alt 6,2. Procenterne fremkalder den illusion, at der er lige mange vælgere ved hvert valg, og når de glidende overgange fra 20-åriges til 21-åriges og fra dødes til overlevendes opfattelse tages i betragtning, kan der ikke være noget galt heri. Konsekvensen må blive, at man kan omsætte stemmetallene fra 1966 til stemmetal, der har relation til det forøgede 1968 vælgertal, for hele landet og valgkreds for valgkreds, altså også for Thisted amt – med og uden iagttagelse af antallet af vælgere, der burde have været til stede, hvis afvandring ikke var sket, eller tilvandring har fundet sted. Altså tager man for landet som helhed 3,2 millioner vælgere som udgangspunkt for en stemmefordeling i samme forhold som i 1966 og fører derved blot vælgertallet à jour med 46.000. Denne omfordeling medfører en ændring i tab og gevinster, som selv en del mennesker, der er vant til at aflæse procenter, dårligt vil have gjort sig klar. For at holde stillingen fra 1966-valget skulle således A-gruppen i 1968 have haft ca. 1.415.000, og da den kun fik 1.236.276 stemmer, har gruppen lidt et tab på ca. 179.000 og ikke på de før nævnte 158.625 stemmer. Tilsvarende har M-gruppen ikke vundet 192.992, men kun ca. 188.400 stemmer, og B-gruppens gevinst reduceres fra næsten 20.000 til 3.500 stemmer.

Vi må nu være nået helt frem til den ønskedrøm, at to grupper tilnærmelsesvis – ja, »næsten eksakt« – har haft tilbagegang og fremgang

af samme størrelsesorden. Der bliver kun en forskel på otte-ni tusind stemmer eller tre promille (= et halvt folketingsmandat) på A-gruppens tilbagegang og M-gruppens fremgang.

Bortset fra kriseårene med deres parlamentariske følger ved 1935- og 1939-valgene har B-gruppen fra 1932 til 1968 i gennemsnit og med meget små udsving kunnet notere, at den havde 35,03 procent af vælgermassen bag sig. Dens andel var i 1966 nede på 34,97 og i 1968 oppe på 35,08 procent. Her må kunne tales om et familieanliggende, når det ene af gruppens partier vinder, og de andre taber. Der er utvivlsomt også gået tidligere radikale, socialdemokratiske og folkesocialistiske vælgere til de konservative, og der er i det hele taget altid langt mere uro over stemmeflytningerne, end nettoforskydninger viser, men det understreger vel ret beset blot nødvendigheden af at klargøre sig nettoforskydningernes virkelige omfang og karakter. Det er gennem dem, man skal registrere folkelige bevægelser – fornemme strømmen.

I overensstemmelse med forhold, jeg allerede pegede på i 1961 (i Folkevilje eller Vælgerlune), har det ikke undgået opmærksomheden, at en gammel tommelfingerregel i 1968 har indfriet alle de forventninger, man kan nære til dens anvendelighed. Man plejer at sige, at det alene af stigning eller nedgang i stemmeprocenten i forskellige dele af landet kan aflæses, om A-gruppen eller B-gruppen har haft et godt eller et dårligt valg. Er der stigende valgdeltagelse over alt, kan en stærkere stigning i hovedstaden end i Jylland stå i forbindelse med, at A-gruppens vælgere har været i godt humør. Er der dalende stemmeafgivning, må modsat et stærkere fald i Jylland end i hovedstaden betyde, at B-gruppens tidligere vælgere særligt har svigtet derved, at især B-gruppens vælgere har forholdt sig passive (og altså heller ikke er gået over til nogen anden gruppe).

Sammenlignet med folketingsvalget i 1966 faldt antallet af afgivne, gyldige stemmer i 1968 i Hovedstadens Område med to promille af områdets samlede vælgerkorps, mens det steg med syv-otte promille i resten af landet. Konklusionen måtte i henhold til tommelfingerregelen være, at vælgere, der ellers ville have stemt på A-gruppens partier, var gået på sofaen. De tabte 5,6 procent var altså ikke uden videre indgået i M-gruppen med dens gevinst på 5,9 procent af vælgermassen. Man kan til kontrol foretage en række beregninger, og det viser sig herunder, at i fem hovedstadskredse, hvor A-gruppen står svagt (Østbane- og Rosenborgkredsene og de tre frederiksbergske kredse), steg valgdeltagelsen med to promille, mens den i resten af Hovedstadens Område faldt tre promille. Hvor A-gruppen dominerede, indtraf et fald i stemmeafgivningen. På helt tilsvarende måde konstateres, at stemmeafgivningen faldt med syv

promille i fem udvalgte provinsbykredse med mange stemmer for A-gruppens partier. Det drejer sig om Odenses første kreds, Århus midt og nord, Ålborg øst og Esbjerg. I resten af provinsen (eksklusive de to københavnske forstads-amtskredse) steg valgdeltagelsen med en hel procent. Der er vaklen i visse kampområder, men hovedreglen er, at stemmeafgivningen steg, hvor der i 1966 var flertal af M- og B-gruppevælgere, mens den dalede, hvor A-gruppen dominerede.

Frivillige og permanente sofa vælgere.

Det ville nu være nyttigt at vide, hvor mange – og/eller hvor store kategorier af vælgere – der frivilligt eller ufrivilligt uden at påvirke balancen mellem grupperne ved hvert valg må indrulleres i passivgruppen. Kan vi overhovedet regne med at nå højere end til de 89 procent gyldige stemmer, man kom op på i 1968 – og næsten nåede i 1943 og 1966. Det lader sig ikke gøre umiddelbart at sammenligne med Holland, hvor man har stemmepligt, fordi adskillige kategorier, der har stemmeret i Danmark, er uden valgret i Holland¹. Det er imidlertid vigtigt at få besvaret spørgsmålet om den maksimale stemmeafgivning. Det kan i denne forbindelse virke lidt forstemmende, at to procent af befolkningen, men måske dog en mindre del af vælgerne, er åndssvage af forskellig styrkegrad, men at selv åndssvage af høj grad sjældent formelt er berøvet deres valgret. I hvor høj grad valget benyttes er uvist. Dertil kommer sindssyge, senile, fanger, barslende kvinder, midlertidigt sengeliggende i hjemmene og på hospitaler, bortrejste, et vist antal døde, man ikke har nået at slette af valglisten o. s. v. Mon ikke man dermed er oppe på mindst fem procent, som altid må være forhindret i at deltage i folketingsvalg? Men procenten er nok mindre end den forsømmelsesprocent, der den 27. september 1967 blev opgjort til ti procent for samtlige beskæftigede!

Indtil videre må man bygge på andre beregninger. Professor dr. polit. Niels Lindberg og kontorchef Henry Stjernqvist har ført en debat om vekselvirkningen mellem socialistiske partier og sofaen². Professoren kommer til det resultat, at der kan være gået 55–65.000 vælgere af A-gruppen til andre partier, og det vil – i hvert fald netto – sige til M-gruppen. Kontorchefen mener, at halvdelen af A-gruppens tabte stemmer er gået til sofaen og resten til andre partier, altså i praksis stadig til M-gruppen. Han nævner med hensyntagen til vælgertallets vækst 91.000 som antallet

1. I 1963 var stemmeprocenten i Holland 92,7.

2. Politiken 14. og 16. febr. 1968.

af stemmer, der kan være flyttet fra A-gruppen til andre partier. Endelig skal det nævnes, at OBSERVA's og Aktuelt's analyse³ tyder på nettoflytning af 112.000 stemmer fra A-gruppen til andre aktive grupper. Men hvad er der i vejen for, at der kan være flyttet for eksempel 152.000 stemmer fra A-gruppen til M-gruppen?

Stabile kredse og vækstområder.

Det bliver nødvendigt at underkaste lokale resultater en analyse, og det er da bedst at begynde med de mindst komplicerede forhold – et sted, hvor vælgertallet er så godt som uændret siden 1966. Bornholm viser sig med sine to valgkredse af vidt forskellig type egnet. Vælgertallet er i hver af kredsene gået halvanden promille tilbage. Det skulle give den fordel, at der er forholdsvis få ganske unge vælgere. Det *er* fortrinsvis unge, der vandrer. I de to valgkredse fordelte vælgerne sig i 1966 og 1968 således:

	Rønnekkredsen				Akirkebykredsen			
	1966	1968	÷	+	1966	1968	÷	+
Liste A	8.588	7.501	1.087	–	4.000	3.367	633	–
Liste F	956	805	151	–	389	303	86	–
Liste Y	–	248	–	248	–	106	–	106
Liste K	71	85	–	14	38	44	–	6
A-gruppen	9.614	8.639	976	–	4.427	3.280	607	–
Liste B	671	1.796	–	1.125	736	1.399	–	663
Liste E	149	161	–	12	148	116	32	–
Liste L	259	182	77	–	145	90	55	–
M-gruppen	1.079	2.139	–	1.060	1.029	1.605	–	576
Liste C	2.622	2.896	–	274	1.429	1.564	–	135
Liste D	3.390	3.300	90	–	3.670	3.631	39	–
Liste U	155	67	88	–	136	51	85	–
B-gruppen	6.167	6.263	–	96	5.235	5.246	–	11
Passive	2.125	1.918	207	–	1.680	1.683	–	3
Afgang		27		27		17		17
I alt	18.986	18.986	1.183	1.183	12.371	12.371	607	607

De bornholmske tal viser karakteristiske drag, men også afvigelser fra det »normale«. Således har A-gruppens tre mindre partier haft en samlet fremgang på Bornholm, men tilbagegang i det øvrige land.

Også for et andet ø-amt med stillestående vælgertal gælder det, at der

3. Aktuelt 28. jan. 1968.

skulle være et ret stabilt vælgerkorps. I Maribo amt har tilvæksten af vælgere holdt sig på seks, men alle, der har bevæget sig fra en gruppe, de tidligere »tilhørte«, har ligesom vendt sig til M-gruppen og liste B. Fra listerne E og L er der gået 508 stemmer, fra A-gruppen 3.486, fra B-gruppen 483, fra P-gruppen 493, ialt 4.970 stemmer. Og man kunne så fristes til at sige, at liste B har modtaget alle disse stemmer – og seks til, nemlig hele forøgelsen af vælgerkorpset på Lolland-Falster, idet de radikale har fået deres stemmetal i Maribo amt sat op med 4.976. Det kan heraf ses, at valget ikke har formet sig alene som en protest inden for A-gruppen mod regeringen Krag og samarbejdet mellem Socialdemokratiet og Socialistisk Folkeparti, men protestmomentet må have spillet en afgørende rolle, for A-gruppen har afgivet mere end dobbelt så mange stemmer som alle øvrige grupper, herunder sofaen. Alligevel er Maribo amt den amtskreds, hvor A-gruppen har klaret sig med det relativt mindste tab. Kun i Præstø og Maribo amter har gruppens tab andraget mindre end ti procent af dens eget stemmetal fra 1966, nemlig henholdsvis 9,6 og 8,4 procent. Det kan muligvis stå i forbindelse med befolkningsudviklingen. Også Thisted amt har en relativt ringe tilbagegang i A-gruppens vælgerandel.

Hvor det drejer sig om områder i vækst, kan den direkte sammenligning af stemmetal naturligvis ikke anvendes ved bedømmelse af udviklingen. For at tage et ydertilfælde er vælgertallet i Køgekredsen i Københavns amtskreds denne gang steget fra 64.631 til 71.432. Her viser tallene for A-gruppen kun en tilbagegang på 2.031, og M-gruppen skulle have en fremgang på 6.592 stemmer, B-gruppen på 1.949 og P-gruppen på 299 stemmer. Det siger ingen noget, men omregner man gruppernes andele af vælgertallet i 1966 efter antallet af vælgere i 1968, får man følgende opstilling:

<i>Køgekredsen</i>	Stemmetal 1966	Procenttal 1966	Omregnede 1966-tal	Stemmetal 1968	Forskydninger 1968	
					÷	+
A-gruppen	31.650	49,0	34.986	29.611	5.375	–
M-gruppen	7.051	10,9	7.783	13.643	–	5.860
B-gruppen	19.751	30,6	21.848	21.700	148	–
Passive	6.179	9,5	6.815	6.478	337	–
I alt	64.631	100,0	71.432	71.432	5.860	5.860

Til sammenligning kan tjene Lyngbykredsen, hvor tilvæksten fra 1966 til 1968 kun androg 560 – eller knap én procent mod ti-elleve i Køgekredsen:

<i>Lyngbykredsen</i>	Stemmetal 1966	Procenttal 1966	Omregnede 1966-tal	Stemmetal 1968	Forskydninger 1968	
					÷	+
A-gruppen	20.082	33,8	20.260	17.340	2.920	–
M-gruppen	7.669	12,9	7.725	11.018	–	3.293
B-gruppen	26.908	45,3	27.155	27.058	97	–
Passive	4.713	8,0	4.793	4.517	276	–
I alt	59.373	100,0	59.933	59.933	3.293	3.293

Trods de to valgkredses vidt forskellige politiske sammensætning og trods den helt forskellige udvikling i folke- og vælgertal i de fjorten måneder mellem valgene, finder man reelt den samme udvikling begge steder. I Køgekredsen, der havde halvtreds procent flere vælgere i A-gruppen, tabte gruppen praktisk taget en halvtreds procent større andel af vælgermassen end i Lyngby, og alle tre andre grupper »var med til« at sætte M-gruppens og dermed det radikale stemmetal i vejret i begge opstillingskredse. Udtrykt i procent af vælgertallet var udviklingen følgende:

	Køgekredsen		Lyngbykredsen	
	÷	+	÷	+
A-gruppen	7,5	–	4,9	–
M-gruppen	–	8,2	–	5,5
B-gruppen	0,2	–	0,2	–
Passive	0,5	–	0,4	–
I alt	8,2	8,2	5,5	5,5

Det ses, hvor nøje tilbagegangen i A-gruppens vælgerandel følger M-gruppens vækst – eller omvendt.

Udviklingen i Køge- og Lyngbykredsene er nogenlunde karakteristisk for Københavns og Frederiksborg amtskredse – dog bliver der en fremgang til B-gruppen i Frederiksborg amtskreds. Udtrykt i tal forløb valget her således:

<i>Frederiksborg amt</i>	Stemmetal 1966	Omregnede 1966-tal	Stemmetal 1968	Forskydninger	
				÷	+
A-gruppen	56.772	60.398	51.299	9.099	–
M-gruppen	13.238	14.168	23.039	–	8.871
B-gruppen	55.203	58.758	59.632	–	874
Passive	15.100	15.808	15.162	646	–
I alt	140.313	149.132	149.132	9.745	9.745

Man kan nu følge udviklingen på samme måde fra opstillingskreds til opstillingskreds, fra amt til amt og fra område til område (Tabel B, 1–23), og der skal her fremlægges eksempler, idet købstadskredse og rene land-

kredse, stærkt A-gruppe prægede kredse og udtalt B-gruppe prægede samt gamle radikale kredse og kredse uden radikale traditioner stilles over for hinanden amtsvis:

	Nykøbing Sjælland		Kalundborgkredsen	
	÷	+	÷	+
<i>Holbæk amtskreds</i>				
A-gruppen	1.050	—	1.177	—
M-gruppen	—	1.337	—	1.013
B-gruppen	139	—	—	233
Passive	148	—	69	—
I alt	1.337	1.337	1.246	1.246
<i>Sorø amtskreds</i>	Slagelsekredsen		Skelskørkredsen	
A-gruppen	1.793	—	969	—
M-gruppen	—	1.284	—	1.116
B-gruppen	—	564	—	80
Passive	55	—	227	—
I alt	1.848	1.848	1.196	1.196
<i>Odense amtskreds</i>	Middelfartkredsen		Assenskredsen	
A-gruppen	991	—	546	—
M-gruppen	—	1.450	—	907
B-gruppen	363	—	136	—
Passive	96	—	225	—
I alt	1.450	1.450	907	907
<i>Hjørring amtskreds</i>	Frederikshavnskredsen		Halvrimmenkredsen	
A-gruppen	2.176	—	491	—
M-gruppen	—	1.814	—	801
B-gruppen	—	442	24	—
Passive	80	—	286	—
I alt	2.256	2.256	801	801
<i>Thisted amtskreds</i>	Nykøbing Mors		Hurupkredsen	
A-gruppen	638	—	487	—
M-gruppen	—	915	—	786
B-gruppen	152	—	—	17
Passive	125	—	316	—
I alt	915	915	803	803
<i>Viborg amtskreds</i>	Skivekredsen		Løvelkredsen	
A-gruppen	1.135	—	686	—
M-gruppen	—	1.708	—	1.232
B-gruppen	184	—	234	—
Passive	389	—	312	—
I alt	1.708	1.708	1.232	1.232

	Horsenskredsen		Silkeborgkredsen	
	÷	+	÷	+
<i>Skanderborg amtskreds</i>				
A-gruppen	1.382	–	1.438	–
M-gruppen	–	1.371	–	2.057
B-gruppen	–	69	277	–
Passive	58	–	342	–
I alt	1.440	1.440	2.057	2.057
<i>Vejle amtskreds</i>	Fredericiakredsen		Givekredsen	
A-gruppen	1.892	–	802	–
M-gruppen	–	1.631	–	1.177
B-gruppen	–	254	58	–
Passive	–	7	317	–
I alt	1.892	1.892	1.177	1.177
<i>Ringkøbing amtskreds</i>	Herningkredsen		Vinderupkredsen	
A-gruppen	2.001	–	644	–
M-gruppen	–	2.640	–	898
B-gruppen	127	–	27	–
Passive	512	–	227	–
I alt	2.640	2.640	898	898
<i>Sønderjylland</i>	Åbenråkredsen		Løgumklosterkredsen	
A-gruppen	1.307	–	875	–
M-gruppen	–	1.042	–	1.005
B-gruppen	389	–	649	–
Slesv. Parti	–	1.506	–	1.853
Passive	852	–	1.334	–
I alt	2.548	2.548	2.858	2.858

I store bykredse – og i Sønderjylland med Slesvigsk Partis genoptræden – har A-gruppens tab gennemgående været større end M-gruppens gevinst, men man skal helt til de største byer med udpræget A-gruppe flertal for at finde steder, hvor det direkte af valgtallene kan konstateres, at der er gået stemmer fra A-gruppen til P-gruppen. I fem før omtalte store købstadskredse med tilsammen lige ved 169.000 vælgere har forskydningerne haft følgende omfang:

	÷	+
A-gruppen	10.419	–
M-gruppen	–	9.337
B-gruppen	20	–
Passive	–	1.102
I alt	10.439	10.439

Der er nok, som kontorchef Henry Stjernqvist har udtrykt det, altid flere ubekendte i beregninger af denne art, end der kan indpasses i ligninger,

som kan løses. Netto er der imidlertid gået seks-syv promille af de 169.000 vælgere i de fem kredse med 59 procent A-gruppe stemmer på sofaen, mens der i syv tilfældigt valgte forstads- og landkredse med et tilsvarende vælgertal og kun 32 procent A-gruppe vælgere har rejst sig ti-elleve promille fra sofaen. Man kan derefter nogenlunde nå frem til den minimale af- og tilgang, nemlig – når man ser bort fra det tyske mindretal – en afgang fra A-gruppen til sofaen på ca. 19.000 og en tilgang til M- og B-grupperne på ca. 35.000 – efter at stemmetallene fra 1966 er reguleret på grundlag af vælgertallet i 1968 og vælgerandele i 1966. Men der må også søges andre veje. I en del amter har M-gruppen således alene tegnet sig for al fremgang i forhold til de tre øvrige grupper (men ikke i forhold til alle partier). At dømme efter tal fra sådanne områder kan M-gruppen have modtaget 81 procent af sin tilvækst fra A-gruppen, otte procent fra B-gruppen og elleve fra de passive, altså i stemmer fra

A-gruppen	ca. 152.000,
B-gruppen	ca. 15.000 og
P-gruppen	ca. 20.000,
i alt	ca. 187.000.

For at kunne afgive 15.000 til M-gruppen har B-gruppen selv måttet hente op mod en snes tusind vælgere fra sofaen – netto. Jonglerer man løseligt videre med sådanne tal, kan eksempelvis af ca. 42.000 tabte A-stemmer i Hovedstadens Område de 27.000 være gået til M-gruppen og 15.000 til de passive. Til gengæld skal 7.000 være kommet til M-gruppen fra de passive og 6.000 til B-gruppen, hvorefter der netto, idet alle tal er afrundet til hele tusinder, er gået op mod to tusind på sofaen.

Der kan kun blive tale om skøn. Sikkert er det imidlertid, at en meget væsentlig del af M-gruppens tilvækst må skyldes direkte overgang fra A-gruppens vælgere. Ellers skulle der også være sket noget, der må lignedes ved et mirakel: at der lagde sig et virkelig stort antal vælgere på sofaen fra en bestemt gruppe, mens et næsten helt tilsvarende antal rejste sig fra sofaen for at støtte en gruppe, som ellers kun få ville have med at gøre, og som kun få af de »nyvakte« før havde interesseret sig for.

A-gruppens tab – de radikales fremgang

Det kan ikke være nogen tilfældighed, at de radikale har haft deres største fremgang (7,2–8,6 procent af vælgermassen) i områder, hvor A-gruppens tab var størst (5,5–7,3 procent). Heller ikke kan det være til-

fældigt, at de radikale har haft samme fremgang i vælgerandel f. eks. i Holbæk og Ålborg amtskredse. Men, vil en her indskyde, de radikale gik da frem med over hundrede procent i Ålborg amt og kun med lidt over halvtres procent i Holbæk amt. Det er rigtigt. Men det er et rent vildspor. De radikale fik en fremgang, der svarer til 6,3 procent af den samlede vælgermasse i Ålborg amtskreds – og de fik nøjagtig den tilsvarende fremgang i Holbæk amtskreds. A-gruppen kunne ikke dække denne gevinst, men i begge amtskredse gik A-gruppen tilbage med 5,1 procent af den samlede vælgermasse. Den *kan* med andre ord have leveret hen ved firs procent af, hvad de radikale vandt. Holbæk amt var i 1966 – om man så må sige – dobbelt så radikal som Ålborg amt. Men det har ikke noget med sagen at gøre. Den radikale fremgang beror på en ensartet bevægelse ude fra, *ind* i partiet – ikke på ekspansion, men på invasion.

Som eksempel på, hvad der skete for eller med de radikale, kan man tage Herning- og Vinderupkredsene i Ringkøbing amt. Herningkredsen havde i 1966 et minimum af radikale stemmer i forhold til sin størrelse, mens Vinderupkredsens radikale udgjorde en større procent af kredsens vælgere end de radikale vælgere af vælgerkorpset i Viborg amt, det mest radikale af de jyske amter. Ved valget i 1968 gik det radikale stemmetal i Herningkredsen op fra knap to tusind til knap fem tusind, mens det radikale stemmetal i Vinderupkredsen kun blev sat op fra 1.800 til 2.800. Igen den samme historie som med Ålborg og Holbæk amtskredse. Herningkredsens radikale stemmetal voksede med 147 procent, mens Vinderupkredsens kun steg med 53 procent. Herningkredsen har imidlertid 44.500 vælgere, Vinderupkredsen kun 16.300, og sammenligning må stadig ske på grundlag af to talstørrelser: kredsens samlede vælgertal og/eller A-gruppens tab sat i forhold til B-gruppens eller de radikales gevinst. Hvad der skete i Herning- og Vinderupkredsene fremgår af følgende procentopstilling:

	Herningkredsen				Vinderupkredsen			
	1966	1968	÷	+	1966	1968	÷	+
A-gruppen	32,7	28,2	4,5	–	34,7	30,8	3,9	–
M-gruppen	7,1	13,0	–	5,9	13,8	19,3	–	5,5
B-gruppen	50,2	49,8	0,4	–	41,4	41,2	0,2	–
Passive	10,0	9,0	1,0	–	10,1	8,7	1,4	–
I alt	100,0	100,0	5,9	5,9	100,0	100,0	5,5	5,5

I begge kredsene har alle andre grupper »bidraget« til den radikale sejr, og det må nævnes, at sådanne samlede bidrag forekommer i elleve af nitten amter (uden for Hovedstadens Område og Sønderjylland). Bemær-

kelsesværdigt er det også, at den stærke radikale fremgang i Hjørring, Thisted, Viborg og Skanderborg amter og for den sags skyld også i Ålborg, Randers og Ringkøbing amter står i relation til en væsentlig øget stemmeafgivning – fra ni til tretten promille – hvadenten passive nu direkte er gået til de radikale, eller de har erstattet vælgere fra B-gruppen, der i så fald har givet mere til M-gruppen, end tallene umiddelbart viser. Men det er en anden historie, som ældre valg synes at kunne forklare noget om.

Hvem ejer vælgerne?

Det er vel allerede af det foregående fremgået, at det er vanskeligt at fastslå, hvem der »ejer« vælgerne. Men som Mogens N. Pedersen minder om, har også jeg lagt vægt på, at et valg »kun kan forstås, når det ses i relation til det forudgående og efterfølgende valg«. Efter 1968-valget må der nok vises yderligere forsigtighed. På grundlag af hele tre valg mente jeg, da manuskriptet til Vælgere på Vandring blev afsluttet, at der i efterkrigsårene var sket »en forskydning mod venstrefløjen i dansk politik ud over, hvad en mere tilfældig forøgelse af stemmeafgivningen ved et enkelt valg har kunnet betinge«, altså en permanent erobring. Med udtrykket »venstrefløjen« mentes hele A-gruppen. Her tog jeg fejl. Fjorten måneders samarbejde eller manglende samarbejde mellem Socialdemokratiet og Socialistisk Folkeparti ændrede billedet totalt, men det må igen understreges, at selv om der var tegn til, at tredelingen kunne blive afløst af en politisk todeling, efter at Socialdemokratiets forhold til Det radikale Venstre var ændret så afgørende, stod det endnu den 23. januar 1968 fast, hvad der siges i Vælgere på Vandring, at »alle udslaggivende stemmeflytninger har . . . fundet sted til og fra »sofaen« og mellempartierne. Men disse bevægelser har til gengæld givet uventede udslag både i vælgermassen og i det parlamentariske liv«. I 1966 blev der fremgang i stemmetal fra sofaen til såvel A-gruppen som den ikke-socialistiske fløj, hvis man undtagelsesvis tør kalde M- og B-grupperne sådan. Også det gav overraskende udslag. Der kan heller ikke i 1968 konstateres nogen nettoforskydning fra A- til B-gruppen. B-gruppens fremgang i hovedstaden og en del større byer kan forklares enten med stigende mobilisering af vælgere med konservativ indstilling eller til dels med vandring og aldersforskydninger i byer med stagnerende folketal. Om en landsomfattende vandring fra A-gruppen til M-gruppen er der derimod ikke mere grund til at tvivle, end der ville have været til at tvivle om, at den kom-

munistiske sejr i 1945 beroede på afgang fra Socialdemokratiet, eller at Venstres fremgang i 1945–47 for en stor del fandt sted på bekostning af de konservative og Dansk Samling.

I forsøg på at konstatere, hvem der »ejer« vælgerne, skal jeg nu minde om A-gruppens fortid. Den havde i 1935, 1943 og 1945 i gennemsnit 38,3 procent af vælgerne aktivt bag sig på valgdagene. I 1947 nåedes det foreløbige højdepunkt med 40,0 procent af vælgermassen. Nogle mente allerede dengang, at der heri lå et lån fra de radikale, der netop da gik tilbage fra 7,0 til 5,9 procent af vælgermassen. Låneteorien syntes i nogen grad at blive bekræftet ved de følgende valg. Ved fire folketingsvalg i syv »magre« år blev A-gruppens vælgerandel nedsat til gennemsnitlig 36,1 procent af det samlede vælgerkorps. Perioden sluttede med 35,4 procent til A-gruppen – den laveste andel siden 1929. Valget i 1960 vakte da også overraskelse både ved A-gruppens samlede sejr og ved Socialdemokratiets fremgang. Den kom til at stå som et påfaldende modstykke til nederlaget for de to partier af M-gruppen, som i 1957 havde reddet regeringsledelsen for Socialdemokratiet. Valget i 1960 blev for A-gruppen indledning til syv stemmemæssigt set fede år. Tilskikkelser falder ikke altid i den klassiske orden.

A-gruppen nåede i 1960–66 op på et gennemsnit af 42,7 og kulminerede i 1966 med aktiv støtte fra 44,1 procent af vælgermassen. Hvem ejer egentlig disse stemmer? Vælgerne naturligvis, men stabile kerner i vælgerskaren bortforpagter så at sige på åremål tillidsfuldt deres stemmer til et parti eller en gruppe og får det til at se ud, som om visse partier eller grupper minimalt kan disponere over en bestemt procentdel af stemmerne. Det er dem, man kan kalde stabile vælgere. B-gruppens vælgerandel synes næsten urokkelig. A-gruppens har været mere svingende i relation til M- og P-grupperne.

Inden for A-gruppen var der åbenbart ikke straks i 1960 klarhed over omfanget af den sejr, der da var vundet. En fremtrædende valglovsekspert og valgfortolker som Holger Eriksen pegede på, at Socialdemokratiets andel af stemmerne lå lavere i 1960 end i 1953 både i København og i Århus, og at der i hele landet kun var tale om en fremgang i Socialdemokratiets andel af stemmerne på 0,8 procent. Han var ikke i tvivl om, at Socialistisk Folkeparti havde gjort indhug i Socialdemokratiet, der så til gengæld havde taget sig betalt hos Retsforbundet. Det var før, man interesserede sig for vælgerens vandring til og fra sofaen, for i virkeligheden havde Socialdemokratiet med en fremgang på 2,8 procent af vælgermassen i forhold til 1953 opnået en stor sejr. Man måtte i 1960 fra alle sider tvivle om holdbarheden af A-gruppens uhørte fremmarch. Der taltes

om sandflugt, men disse røster forstummede efter 1964-valget, og i 1966 tog alle sagen højst alvorlig. A-gruppen tolkede da erobringen af flertallet i Folketinget som vælgernes opfordring til – som det nu hed – at bruge det socialistiske flertal. Man mindedes ikke mere Hedtofts »Vi er alle liberalister«. Inden for B-gruppen svingede man mellem ønsket om at drive realitetspolitik med socialdemokraterne uden om SF og at få etableret en antisocialistisk kampfront. Tanken herom gødedes kraftigt af den omstændighed, at afstanden mellem Socialdemokratiet og Det radikale Venstre øgedes. Da der blev udskrevet valg til 23. januar 1968 var der lagt op til kamp om den sidste sofavælger. Og så viste det sig af grunde, som det ikke her er stedet at komme nærmere ind på, at A-gruppen hverken disponerede over 44,1 eller 42,7 procent af vælgerne som i de fede år. Procenten faldt til 38,5. Det var et tab på 5,6 procent af vælgermassen i løbet af fjorten måneder, men tilbage er en 2,4 procents andel ud over A-gruppens gennemsnit i de syv magre år, da valg både i Danmark og i andre nord- og vesteuropæiske lande prægedes af noget, man frygtede var antiparlamentarisme. Måske var det blot politisk uoplagthed, for det var vel ikke udtryk for en tilfredshed, der virker afslappende?

Men kan A-gruppen da kun ved en politik, der ikke ligefrem irriterer store dele af marginalvælgerne, regne med at have 38,5 procent af vælgerne bag sig? Mon ikke det vil være rigtigere at tænke sig, at procenten ligger noget højere, f. eks. på de 40,0 procent fra 1947. I så fald skulle 4,1 procent af vælgerkorpset vel nærmest den 23. januar have forladt A-gruppen i protest eller harme og halvanden procent opfyldt af bedrøvelse. De første kunne tænkes at være gået til M-gruppen, de sidste at være havnet i P-gruppen. Nuvel, det er teori, som andre spekulationer vedrørende motiver. Tallene lukker sig om visse hemmeligheder, blandt andet er det ikke muligt af den officielle statistik at få oplysning om bevægelserne inden for A-gruppen. Man kan foreløbig heller ikke se, om mange af de nye unge, der i 1966 stemte for første gang, og som for en stor del synes at være gået til SF, er gået på sofaen, fortrinsvis er gået over til M-gruppen, eller om det udelukkende er Socialdemokratiets »højre« fløj og »borgerlige medløbere« af 1960-type, der tog afsked med A-gruppen i 1968.

Holger Eriksen havde nok ret, da han i 1960 spåede, at SF ville vedblive at gå frem, hvis ikke Socialdemokratiet gik ind for en mere socialistisk linie – men til gengæld forudså han vist ikke, at prisen for at gå i samarbejde med SF kunne blive, at Socialdemokratiets højrefløj faldt fra. Og den tanke må i dag være relevant.

Det er et skud i det dunkle – det skal blankt erkendes – men det

giver et midlertidigt ståsted, om man nu ville opstille den hypotese, at A-gruppevælgere under de fyrre procent af vælgermassen kan holdes, hvis forholdene arter sig nogenlunde gunstigt i eller for gruppen, mens tab der fører andelen ned under 40,0 berører gruppens mere stabile grundstamme. Man kan da antage, at 73,2 procent af de flygtede 179.000 vælgere (altså de 4,1 procent af vælgermassen) i 1968 i protest er søgt andetsteds hen, mens de 26,8 procent (halvanden procent af vælgermassen, nemlig differencen mellem 40,0 og 38,5) har taget plads på sofaen til »bedre« tider. Rundt regnet skulle A-gruppen da have afgivet 48.000 til P-gruppen, mens 131.000 er gået til den radikale liste B, der stadig ikke må forveksles med B-gruppen. Der er jo tale om situationen på selve valgdagen, før stemmerne blev talt op. Gør man tallene op i form af nettobevægelser til og fra de fire grupper af vælgere, har A-gruppen da afgivet ca. 179.000, hvoraf 48.000 er gået på sofaen og 131.000 til M-gruppen. M-gruppen har imidlertid modtaget 188.000, så der mangler 57.000. De må direkte eller indirekte være hentet fra et andet sted på sofaen. A-gruppen har dermed sendt 1,5 procent af vælgerne på sofaen, og M-gruppen har hentet 1,8 procent. Desuden har det tyske mindretal hentet 0,2 og B-gruppen 0,1 procent på sofaen, hvorved der i alt er disponeret over 3,6 procent vælgere, der i 1966–68 havde plads i P-gruppen, og vi er godt på vej op mod tallet for den maksimale valgdeltagelse, idet tilhængere af hver gruppe vel ikke i en kampsituation humørløse sidder på sofaen samtidig. Der er nu disponeret over 92–93 procent af vælgermassen. Skal der sendes flere af A-gruppens vælgere på sofaen, må der hentes flere frem derfra til andre grupper, og sender man endnu 32.000 over i passiviteten fra ét hold, må det tilsvarende antal også hentes frem. Der disponeres derved over yderligere to procent af vælgerkorpsen. Her må handles forsigtigt i intervallet mellem den nuværende høje valgdeltagelse og den maksimale stemmeafgivning. Den 92,7 procents stemmeafgivning i 1963 i et Holland med stemmepligt bringer sig i erindring.

Forskydning mellem grupperne landsdelsvis

Det er konstateret, at A-gruppen i perioden 1947–66 satte sin vælgerandel op fra 40,0 til 44,1 procent af vælgermassen, og at andelen i 1966–68 gik ned fra 44,1 til 38,5 procent. Tab og gevinst for hovedgrupperne i disse to perioder hver for sig og under ét tager sig i procent af de betragtede vælgerkorps således ud:

	Udviklingen inden for hovedgrupperne 1947-68					
	1947-66		1966-68		1947-68	
	÷	+	÷	+	÷	+
<i>Hele landet</i>						
A-gruppen	-	4,1	5,6	-	1,5	-
M-gruppen	1,5	-	-	5,9	-	4,4
B-gruppen	-	0,7	-	0,2	-	0,9
Passive	3,3	-	0,5	-	3,8	-
Ændringernes omfang	4,8	4,8	6,1	6,1	5,3	5,3
<i>Hovedstadens Område</i>						
A-gruppen	-	2,0	7,3	-	5,3	-
M-gruppen	2,0	-	-	6,1	-	4,1
B-gruppen	-	0,4	-	1,0	-	1,4
Passive	0,4	-	-	0,2	0,2	-
Ændringernes omfang	2,4	2,4	7,3	7,3	5,5	5,5
<i>Nordøstsjælland</i>						
A-gruppen	-	3,4	6,2	-	2,8	-
M-gruppen	0,8	-	-	6,6	-	5,8
B-gruppen	-	1,5	-	-	-	1,5
Passive	4,1	-	0,4	-	4,5	-
Ændringernes omfang	4,9	4,9	6,6	6,6	7,3	7,3
<i>Øvrige ø-område</i>						
A-gruppen	-	5,5	4,7	-	-	0,8
M-gruppen	3,0	-	-	5,7	-	2,7
B-gruppen	0,1	-	0,2	-	0,3	-
Passive	2,4	-	0,8	-	3,2	-
Ændringernes omfang	5,5	5,5	5,7	5,7	3,5	3,5
<i>Jyllands Område</i>						
A-gruppen	-	6,2	4,7	-	-	1,5
M-gruppen	1,3	-	-	5,6	-	4,3
B-gruppen	0,8	-	0,1	-	0,9	-
Passive	4,1	-	0,8	-	4,9	-
Ændringernes omfang	6,2	6,2	5,6	5,6	5,8	5,8

P-gruppen har i begge perioder og alle områder undtagen i Hovedstadens Område ved valget i 1968 tabt terræn – stemmeafgivningen er taget stærkt til. A-gruppen vandt i alle fire områder i 1947-66 og tabte over alt i 1966-68, men her træffer vi det ejendommelige forhold, at A-gruppen, når hele perioden ses som en enhed, nok har tabt i Hovedstadens Område og Nordøstsjælland, men den har vundet i resten af Øernes Område og i Jyllands Område. Modsat har B-gruppen vundet i hovedstaden og Nordøstsjælland, men tabt andele af den samlede vælgermasse i resten af landet. Og endelig har M-gruppen i 1968 vundet langt

mere, end den tabte i 1947-66. P-gruppen er periodens store »taber«. Den politiske aktivitet er vokset, men (dermed?) måske også uroen.

Det er åbenbart ikke i Vælgere på Vandring lykkedes at give en letfattelig fremstilling af vandringernes helt selvfølgelige betydning for den landsdelsvise forskydning i styrkeforholdet mellem A- og B-grupperne. Man kan som regel – og også for Danmarks vedkommende – dele et land i områder, der afgiver, og områder, der modtager folk og dermed vælgere. Foreløbig kan der være grund til undtagelsesvis at se på det mere teoretiske – et område med f. eks. 900.000 vælgere, der fordeler sig med 50 procent til en A-gruppe, 25 procent til en B-gruppe og de resterende 25 procent til andre grupper, hvoriblandt de passive. Hver gruppe har fra et valg til et andet en tilvækst på 10 procent, idet det forudsættes, at der ikke er nogen forskel i fertiliteten inden for de forskellige befolkningslag, ligesom mortaliteten er ensartet. Imidlertid har man et andet område, hvor befolkningen er fordelt politisk med kun 35 procent i A-gruppen og til gengæld 40 procent i B-gruppen, mens der også her er 25 procent hos andre og på sofaen. Fra dette område flytter 100.000 unge netto til vækstområdet, jævnt fordelt efter hjemegnens partistyrke, og disse unge vælgere tilslutter sig det nye sted de samme politiske grupper (om end ikke absolut de samme partier), som de i henhold til afstamning og milieu ville have gjort i den politiske stabile hjemegn. Udviklingen i det nye område former sig da fra et valg til et andet efter følgende mønster:

Vælgere	Udgangsposition	Egen vækst	Vandrings-tilskud	Slutresultat
A-gruppen	450.000 stemmer	45.000	35.000	530.000
B-gruppen	225.000 stemmer	22.500	40.000	287.500
Passive m. v.	225.000 stemmer	22.500	25.000	272.500
I alt	900.000 vælgere	90.000	100.000	1.090.000
<i>Procenttal</i>				
A-gruppen	50,0 pct.			48,6 pct.
B-gruppen	25,0 pct.			26,4 pct.
Passive m. v.	25,0 pct.			25,0 pct.
I alt	100,0 pct.			100,0 pct.

Hvordan udviklingen har formet sig i afvandingsområdet, afhænger af forhold, der ikke er grund til at komme nærmere ind på her. Men tager vi som praktisk eksempel på vandringernes betydning et hovedsageligt modtagende og et hovedsageligt befolkningsafgivende område af Danmark – henholdsvis Hovedstadens Område med de to nordsjællandske forstadsamter (H + NØ) og resten af landet (ØØ + J), har udviklingen i hovedgruppernes stemmetal og det samlede vælgertal formet sig således i perioden 1947-68:

	Stemmetal		Tilvækst 1947-68	Procentfordeling		Ændringer	
	1947	1968		1947	1968	÷	+
H + NØ							
A-gruppen	419.200	498.400	+ 79.200	17,2	15,5	1,7	-
M-gruppen	89.000	184.700	+ 95.700	3,7	5,8	-	2,1
B-gruppen	220.300	347.200	+126.900	9,0	10,8	-	1,8
Passive	119.000	135.300	+ 16.000	4,9	4,2	0,7	-
I alt H + NØ	847.800	1.165.600	+317.800	34,8	36,3	-	1,5
ØØ + J							
A-gruppen	556.000	737.900	+181.900	22,8	23,0	-	0,2
M-gruppen	174.500	301.100	+126.600	7,2	9,4	-	2,2
B-gruppen	613.900	778.400	+164.500	25,2	24,3	0,9	-
Passive	243.100	225.000	÷ 18.000	10,0	7,0	3,0	-
I alt ØØ + J	1.587.500	2.042.500	+455.000	65,2	63,7	1,5	-
Hele landet	2.435.300	3.208.100	+772.800	100,0	100,0		

Den officielle statistik kender ikke antallet af vælgere i Hovedstadens Område og Nordøstsjælland, som stammer fra landets øvrige dele på de to tidspunkter, så alene af den grund kan end ikke vælgernes geografisk-politiske rod fastslås. Men ser man på de nordsjællandske amter, må det først konstateres, at med ensartet vækst landet over i forhold til udgangstallet, ville vælgertallet i Københavns og Frederiksborg amter allerhøjest være vokset fra 280.100 i 1947 til 368.300 i 1968, altså med ikke over 88.200. Det steg imidlertid med 320.000 til 600.100. Tallet for den »hjemlige« tilvækst kan kun være vejledende. Det forudsætter imidlertid en tilvandring på netto allermindst 231.800 vælgere. København-Frederiksberg har da også haft et vandringsunderskud på ca. 150.000 personer, Øernes Område uden for Nordøstsjælland et underskud på godt 55.000 og Jylland et underskud på ca. 105.000 i perioden 1947-67. Det bliver ialt ca. 310.000, der skulle have forladt disse områder, mens København og Frederiksborg amter har modtaget ca. 270.000. Forskellen på de 40.000 skulle være udtryk for, at der er udvandret flere, end der er indvandret til landet som helhed. Men set under et har H + NØ-området antagelig netto modtaget over halvandet hundrede tusind vælgere fra den egentlige provins, og heri ligger forklaringen på, at B-gruppen har kunnet vinde terræn i hovedstaden og Nordøstsjælland, samtidig med at den har tabt terræn i resten af landet – mens det må være gået A-gruppen omvendt, hvis der er vandret forholdsvis flest af B-gruppen, og den procentvise fordeling af vælgertallet har netop ændret sig således i de to udviklingsmæssigt set så forskellige områder af landet:

	Hovedstaden og Nordøstsjælland				Øvrige ø-område og Jylland			
	1947	1968	÷	+	1947	1968	÷	+
A-gruppen	49,4	42,7	6,7	–	35,0	36,1	–	1,1
M-gruppen	10,5	15,8	–	5,3	11,0	14,8	–	3,8
B-gruppen	26,0	29,9	–	3,9	38,7	38,1	0,6	–
Passive	14,1	11,6	2,5	–	15,3	11,0	4,3	–
I alt	100,0	100,0	9,2	9,2	100,0	100,0	4,9	4,9

Uden at det her skal stilles i direkte forhold til vælgertallets »naturlige« vækst i til- og afvandringsområderne, skal det nævnes, at det årlige fødselsgennemsnit i årene 1931–50 i Hovedstaden og de to nordsjællandske amter lå på ca. 21.000 og i resten af landet på ca. 55.000. Uden vandringer ville væksten i vælgertal fra 1947 til efter 1960 have været stærkere uden for hovedstaden og forstadsamterne end i dette område. Man kan for overskuelighedens skyld som i det teoretiske eksempel nøjes med tre grupper – A-gruppen, B-gruppen og Passive m. v. – uden at det må opfattes som et udtryk for ringeagt over for dem, der falder ind under betegnelsen »m. v.«, altså M-gruppen. Udviklingen har da dels i procent af vælgertallet i hele landet, dels i procent af vælgertallet i hvert område for sig formet sig således:

	I procent af vælgertal i hele landet under ét				I procent af vælgertal i hvert område for sig			
	1947	1968	÷	+	1947	1968	÷	+
H + NØ								
A-gruppen	17,2	15,5	1,7	–	49,4	42,7	6,7	–
B-gruppen	9,0	10,8	–	1,8	26,0	29,9	–	3,9
Passive m. v.	8,6	10,0	–	1,4	24,6	27,4	–	2,8
I alt H + NØ	34,8	36,3	–	1,5	100,0	100,0	6,7	6,7
ØØ + J								
A-gruppen	22,8	23,0	–	0,2	35,0	36,1	–	1,1
B-gruppen	25,2	24,3	0,9	–	38,7	38,1	0,6	–
Passive m. v.	17,2	16,4	0,8	–	26,3	25,8	0,5	–
I alt ØØ + J	65,2	63,7	1,5	–	100,0	100,0	1,1	1,1
Hele landet	100,0	100,0						

Noget helt tilsvarende kan ikke aflæses ved en sammenligning mellem de nordøstsjællandske forstadsamter og det øvrige land som helhed. Her har udviklingen formet sig således:

	I procent af vælgertal i hele landet under ét				I procent af vælgertal i hvert område for sig			
	1947	1968	÷	+	1947	1968	÷	+
NØ								
A-gruppen	4,5	6,9	–	2,4	39,8	37,0	2,8	–
M-gruppen	1,3	3,3	–	2,0	12,2	17,9	–	5,7
B-gruppen	3,9	6,7	–	2,8	34,1	35,7	–	1,6
Passive	1,8	1,8	–	–	13,9	9,4	4,5	–
I alt NØ	11,5	18,7	–	7,2	100,0	100,0	7,3	7,3
H + ØØ + J								
A-gruppen	35,5	31,6	3,9	–	40,1	39,0	1,1	–
M-gruppen	9,4	11,8	–	2,4	10,6	14,6	–	4,0
B-gruppen	30,3	28,4	1,9	–	34,3	35,0	–	0,7
Passive	13,3	9,5	3,8	–	15,0	11,4	3,6	–
I alt H + ØØ + J	88,5	81,3	9,6	2,4	100,0	100,0	4,7	4,7
Hele landet	100,0	100,0	9,6	9,6				

Også her kan det lette overblikket at nøjes med 3 grupper:

	Af vælgere i hele landet				Af vælgere i hvert område			
	1947	1968	÷	+	1947	1968	÷	+
NØ								
A-gruppen	4,5	6,9	–	2,4	39,8	37,0	2,8	–
B-gruppen	3,9	6,7	–	2,8	34,1	35,7	–	1,6
Passive m. v.	3,1	5,1	–	2,0	26,1	27,3	–	1,2
H + ØØ + J								
A-gruppen	35,5	31,6	3,9	–	40,1	39,0	1,1	–
B-gruppen	30,3	28,4	1,9	–	34,3	35,0	–	0,7
Passive m. v.	22,7	21,3	1,4	–	25,6	26,0	–	0,4
Hele landet	100,0	100,0	7,2	7,2				

Der skal iøvrigt henvises til tabel C,1–2 (og til bilag D,1–2 i Vælgere på Vandring). Da hovedparten af Hovedstadens tab på 4,2 procent af det samlede vælgertal fra 1947 til 1964 er gået til forstadsamterne, ville det være urimeligt at antage, at en hovedpart af 2,7 procent af landets samlede vælgertal, som A-gruppen har vundet i Københavns og Frederiksborg amter, ikke skulle være beslægtet med størsteparten af det 2,5 procents tab, som A-gruppen har lidt i København-Frederiksberg. Man finder ikke på tilsvarende måde B-gruppens gevinst på 3,1 procent af landets samlede vælgertal i Nordøstsjælland modsvaret af direkte tab for gruppen i hovedstad eller provins, men det må her erindres, at provinsens vælgertab ved vandring har andraget mindst fem procent af periodens gennemsnitlige vælgertal. Det har for Øernes Område uden for Nordøstsjælland givet sig udslag i et tab på 1,8 procent af landets samlede vælgermasse og tab for alle grupper – ligesom i Hovedstadens Område. Men

trods tab af mere end hundrede tusind vælgere har Jylland i kraft af sit store fødselsoverskud fuldtud bevaret sin andel af landets samlede vælgermasse i perioden 1947–64.

Efter 1960 har nettovandringerne fra provinsen til hovedstad og forstadsamter været overmåde beskedne. I de sidste otte år er det næsten udelukkende udflytninger fra København-Frederiksberg, der har bidraget til forstadsamternes tilvækst af vælgere.

Gennem vandring fra provinsen (ØØ+J) må det antages, at der i perioden 1947–68 netto er tilført hovedstaden og de to forstads-amtskredse (H+NØ) ikke blot omkring 160.000 personer, men 160.000 vælgere. Det drejer sig i 1968 om fem procent af det samlede danske vælgerkorps, og forudsat, at vandringen ikke har bevirket partiskifte eller i hvert fald ikke gruppeskifte, så forskydningen i landsresultatet har andre årsager, ville den procentvise stemmefordeling uden vandring – sammenlignet med de faktiske resultater af 1947- og 1968-folketingsvalgene have været følgende for A-gruppen, B-gruppen og M+P-gruppen i områderne H+NØ og ØØ+J i procent af det samlede vælgerkorps:

	1947-valgets resultat	1968-valgets resultat	1968-valget u. vandring?	Vundet ved vandring
<i>H + NØ</i>				
A-gruppen	17,2	15,5	14,4	+1,1
B-gruppen	9,0	10,8	8,5	+2,3
M + P-gruppen	8,6	10,0	8,4	+1,6
Vælgere i H + NØ	34,8	36,3	31,3	+5,0
<i>ØØ + J</i>				
A-gruppen	22,8	23,0	24,1	÷1,1
B-gruppen	25,2	24,3	26,6	÷2,3
M + P-gruppen	17,2	16,4	18,0	÷1,6
Vælgere i ØØ + J	65,2	63,7	68,7	÷5,0
<i>Hele landet</i>				
A-gruppen	40,0	38,5	38,5	–
B-gruppen	34,2	35,1	35,1	–
M + P-gruppen	25,8	26,4	26,4	–
Vælgere i hele landet	100,0	100,0	100,0	–

Der må her ses bort fra den indflydelse, vandringerne mellem Danmark og udlandet (herunder i valgteknisk forstand også Grønland og Færøerne) har haft. Har nettovandringen til udlandet ramt grupperne ensartet, kan det indenlandske mellemværende mellem hovedstaden i videste forstand og provinsen i snævrere forstand i 1968-stemmetal udtrykkes ved, at grupperne i provinsen har tabt og i hovedstadsregionen vundet følgende stemmetal:

A-gruppen	35.200
B-gruppen	73.600
M + P-gruppen	51.200
Vælgere i alt	160.000

Vandringerne *kan* således være eneste forklaring på hovedgruppernes styrkeforskydning fra provinsen til hovedstadsregionen – men dermed er ikke sagt, at de er det. Og de kan selvsagt ikke forklare forskydninger inden for grupperne eller mellem M- og P-grupperne, der i perioden 1960–66 til dels har fundet sted via A-gruppen.

Hvad angår Thisted amt, må jeg fastholde mit lille regnestykke som et godt billede på det, der sker, når en udpræget landbrugsegn med mindre købstæder og bymæssige bebyggelser går tilbage i folketal. I Thisted amt går A-gruppen relativt frem i landsognene, mens B-gruppen går tilbage i absolutte tal, og A-gruppen går relativt tilbage i købstæderne, hvor B-gruppen går frem i absolutte stemmetal. Det samlede resultat er blevet, at mens A-gruppen i alt har øget stemmetallet med 26,8 procent fra 1947 til 1968, er det gået frem med 25,4 procent i Thisted amt, altså meget nær landsgennemsnittet. Derimod gik B-gruppens stemmetal som helhed frem med 34,9 procent, mens det i Thisted amt dalede med 3,0 procent. Den helt overvejende del af de bortvandrede har ganske utvivlsomt været prædestinerede B-gruppe vælgere. Det er i det hele taget karakteristisk, at befolkningsafgivende amter har haft en relativ fremgang for A-gruppen og modtagende områder en faktisk fremgang for B-gruppen. Der findes undtagelser, men det vil føre for vidt at komme nærmere ind på dette forhold. Det skal blot siges, at det har befolkningsmæssigt forklarlige årsager.

Thisted amt er det eneste amt i landet, hvor B-gruppen i 1968 fik færre stemmer end i 1947, og afvandringen har i det mellemliggende tidsrum andraget 15–20.000 personer (i amt med 50.000 vælgere). Beboertallet er lavere nu end i 1947, og kun valgets aldersnedsættelse har bevirket, at vælgertallet ikke også er mindsket. Desværre savner man i væsentlig grad støtte i den officielle statistik med hensyn til vandringeres retning, omfang og karakter. At det hovedsagelig er ungdom, der vandrer, fremgår dog blandt andet af, at folketællingerne viser, der kun er et ringe antal ældre i et så udpræget tilvandringsområde som Nordsjælland. Thisted amt har derimod landets laveste andel af 20–39-årige (1960-tællingen), og skønt der i 1920–39 fødtes 36.045 børn i amtet, taltes der i 1960 alt i alt kun 18.522 personer i aldersgruppen 20–39 år. Det er altså ikke »nogle mere eller mindre underbyggede antagelser, om at det overvejende er unge, der flytter«, jeg arbejder med. Det er kendsgerninger,

omend jeg godt med Landsplanudvalgets Sekretariat (Regionale Befolkningsfremskrivninger 1960–2000 (Kbh. 1968) side 95) kunne have ønsket et bedre og helt à jour ført materiale fra Danmarks Statistik.

Det er stadig min overbevisning, at de indenlandske vandringer er en hovedårsag til forskydningerne i stemmeandele mellem A- og B-grupperne i landets forskellige områder til op i tresserne, og at de også kan have øvet indflydelse på for eksempel de konservatives tiltagende styrke og Venstres tilbagegang. Erfaringer fra udlandet viser, at vælgerne, når de skifter parti, oftest bevæger sig ad den korteste vej – til et beslægtet parti. Men også når vælgerne vil protestere, og måske netop når de vil protestere, bevæger de sig over korte afstande. Derfor er det naturligt for en vælger, der vil protestere mod den samlede A-gruppe eller den samlede B-gruppe at bevæge sig til sofaen eller M-gruppen. Det er ikke i modstrid med, hvad der står i Vælgere på Vandring, at så mange stemmer i 1968 samledes hos de radikale, der forøvrigt allerede i 1966 nød godt af visse proteststrømninger. Der er, siges det i Vælgere på Vandring, i sandhed tale om stabile vælgermasser . . . , men også om vælgere, der kan miste humøret og trætte holde sig tilbage eller i en given situation opflammes til at protestere, når det vel at mærke kan ske, uden at de føler sig revet ud af deres følelsesmæssige sammenhæng med familie, milieu eller fortid«. Det betyder heller ikke efter det seneste valg, at man »primært« skulle opfatte M-gruppen som »et brugbart alternativ til sofaen for den socialistiske eller borgerlige vælger, der af en eller anden grund midlertidigt bliver utilfreds med den blok, han rettelig hører hjemme i«. Det er ikke vælgerne, men partimedlemmer, partiledelser og folketingsgrupper, der afgør, hvad et parti primært vil være.

Men at netop M-gruppen kan opsuge proteststemmer, er 1968-valget et eklatant eksempel på. Bevægelser af denne art er i fuld overensstemmelse med demokratiets væsen og parlamentarismens idé – i forholdstalsvalgsmådens udformning. Det er en primær funktion i et demokratisk samfund, at befolkningen kan tilkendegive, at den ønsker at blive af med en regering. Dermed skulle imidlertid gerne på samme tid siges noget positivt, og det positive kan udtrykkes mere nuanceret ved forholdstalsvalg end gennem valg i enkeltmandskredse, men dermed følger igen, at det både for politikere og valgforskere er vanskeligere at fastslå hensigten med selv kraftige vælgerreaktioner. Man vælger ikke blot – som under topartisystem – en regering. Vælgerne udtaler sig om den politik, de ønsker ført, og deres svar kan kræve både fortolkningskunst og kompromis'er, når regeringer skal dannes og opretholdes. Men det er atter en anden historie.

Og så blot nogle afsluttende bemærkninger.

Jeg har gang på gang i Vælgere på Vandring understreget materialets utilstrækkelighed som afgørende bevismateriale, således ordret på side 90: – Men de blotte valgtal kan ikke alene stå som afgørende bevismateriale. De kan vel egentlig kun vidne med sikkerhed om en forbavsende stabilitet i størsteparten af vælgerkorpset. Og videre: – Om marginalvælgene siger de kun, at de kan være udslaggivende, og at de i Danmark har været tilbøjelige til at kaste deres kærlighed på nye partier frem for på sofaen, mens gennemsnitlig 80 procent af de aktive vælgere har givet deres stemmer til de tre største partier. . .

Jeg understregede endvidere bilagenes primære betydning blot som håndbogsstof for en drøftelse af den politisk-folkelige udvikling. Jeg har ikke haft adgang til andet stof end det offentligt tilgængelige. Der har ikke foreligget danske survey-undersøgelser, jeg kunne støtte mig til og afkontrollere f. eks. vandringsteorien på. Arbejdet er udført så at sige med håndkraft på noget stenet grund som »hobby« i ferier og anden fritid, og jeg har selv peget på de fejlkilder, Mogens N. Pedersen nævner.

Trods Mogens N. Pedersens gentagne påstand om fejlslutningers uundgåelighed på det foreliggende grundlag, øjner jeg dog ikke i hans meget teoretiske kritik noget, der ligner bevis for, at jeg har uret i det synspunkt, der i hvert fald støttes af foreliggende materiale, at vandringerne i halvtredserne kom til at øve en afgørende indflydelse på gruppernes vælgerandele i Hovedstadens Område, Nordøstsjælland og den egentlige provins. Hvor skulle stemmerne være kommet fra i Københavns og Frederiksborg amter, om der ikke var kommet nogen vandrede med dem? Og kan det være tilfældigheder, der bevirker, at fremgang og tilbagegang for A- og B-grupperne i Nordøstsjælland – og det øvrige land i 1964 praktisk taget balancerede sammenlignet med 1947? Jeg kan anbefale disse forhold til nærmere studium, når 1965-folketællingens kombinerede bopæls- og fødestedsopgørelse – som lovet – en gang publiceres, men jeg skal gøre opmærksom på, at vandringsretning og -karakter ikke mere følger skemaet fra halvtredserne.

Tabel A, 1-6

*Forskydninger ved folketingsvalget 1968 sammenlignet med 1966**A, 1. Hele landet*

	Omregnede			Forskydninger		Procenttal			
	Valg 1966	1966-tal	Valg 1968	÷	+	1966	1968	÷	+
Liste A	1.068.911	1.084.522	974.833	109.689	-	33,80	30,38	3,42	-
Liste F	304.437	308.983	174.553	134.430	-	9,63	5,44	4,19	-
Liste Y	-	-	57.184	-	57.184	-	1,78	-	1,78
Liste K	21.553	21.808	29.706	-	7.898	0,68	0,93	-	0,25
A-gruppen	1.394.901	1.415.313	1.236.276	179.037	-	44,11	38,53	5,58	-
Liste B	203.858	206.958	427.304	-	220.346	6,45	13,31	-	6,86
Liste E	19.905	20.214	21.124	-	910	0,63	0,66	-	0,03
Liste L	69.180	70.265	37.407	32.858	-	2,19	1,17	1,02	-
M-gruppen	292.943	297.437	485.835	-	188.398	9,27	15,14	-	5,87
Liste C	522.028	529.747	581.051	-	51.304	16,51	18,11	-	1,60
Liste D	539.027	546.753	530.167	16.586	-	17,04	16,52	0,52	-
Liste U	44.994	45.547	14.360	31.187	-	1,42	0,45	0,97	-
B-gruppen	1.106.049	1.122.047	1.125.578	-	3.531	34,97	35,08	-	0,11
Liste S	-	-	6.831	-	6.831	-	0,21	-	0,21
P-gruppen	368.459	373.849	354.126	19.723	-	11,65	11,04	0,61	-
Vælgere	3.162.352	3.208.646	3.208.646	198.760	198.760	100,00	100,00	6,19	6,19

A, 2. Hovedstaden

	Omregnede			Forskydninger		Procenttal			
	Valg 1966	1966-tal	Valg 1968	÷	+	1966	1968	÷	+
Liste A	200.148	197.534	185.939	11.595	-	34,9	32,9	2,0	-
Liste F	113.011	111.502	55.588	55.914	-	19,7	9,8	9,9	-
Liste Y	-	-	22.362	-	22.362	-	4,0	-	4,0
Liste K	8.841	9.056	12.588	-	3.532	1,6	2,2	-	0,6
A-gruppen	322.000	318.092	276.477	41.615	-	56,2	48,9	7,3	-
Liste B	26.762	26.602	67.633	-	41.031	4,7	12,0	-	7,3
Liste E	1.925	1.698	2.275	-	577	0,3	0,4	-	0,1
Liste L	15.620	15.282	7.752	7.530	-	2,7	1,4	1,3	-
M-gruppen	44.307	43.582	77.660	-	34.078	7,7	13,8	-	6,1
Liste C	102.908	101.880	114.856	-	12.976	18,0	20,3	-	2,3
Liste D	21.303	20.942	16.675	4.267	-	3,7	2,9	0,8	-
Liste U	4.151	3.962	1.240	2.722	-	0,7	0,2	0,5	-
B-gruppen	128.362	126.784	132.771	-	5.987	22,4	23,4	-	1,0
P-gruppen	78.450	77.528	79.078	-	1.550	13,7	13,9	-	0,2
Vælgere	573.119	565.986	565.986	41.615	41.615	100,0	100,0	7,3	7,3

Tabel B

*Forskydninger i procentvise vælgerkorps-andele 1966-68
i amter og større områder*

	1-3 Hoved- staden		4 Københ. amt		5 Fr.borg amt		6 Holbæk amt		7 Sorø amt		8 Præstø amt		9 Bornh.s amt		10 Marib. amt	
	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+
A-gruppe	7,3	-	6,3	-	6,1	-	5,1	-	4,5	-	4,2	-	5,1	-	3,8	-
Radikale	-	7,3	-	8,6	-	7,2	-	6,3	-	5,6	-	6,2	-	5,7	-	5
Øvr. M-gruppe	1,2	-	1,9	-	1,3	-	0,8	-	0,8	-	0,7	-	0,5	-	0,6	-
B-gruppe	-	1,0	0,2	-	-	0,6	-	-	-	0,6	0,5	-	-	0,5	0,6	-
Passive	-	0,2	0,2	-	0,4	-	0,4	-	0,9	-	0,8	-	0,6	-	0,7	-
I alt	8,5		8,6		7,8		6,3		6,2		6,2		6,2		5,7	
	11 Odense amt		12 Svendb. amt		13 Hjørr. amt		14 Thisted amt		15 Ålborg amt		16 Viborg amt		17 Randers amt		18 Århus amt	
	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+
A-gruppe	5,5	-	4,1	-	5,0	-	3,5	-	5,1	-	4,1	-	4,5	-	5,5	-
Radikale	-	7,4	-	5,8	-	5,8	-	5,7	-	6,3	-	7,1	-	5,9	-	7
Øvr. M-gruppe	0,8	-	0,5	-	0,7	-	0,7	-	0,6	-	0,6	-	0,8	-	1,3	-
B-gruppe	0,8	-	-	0,5	-	1,1	0,3	-	-	0,3	1,1	-	-	0,3	0,5	-
Passive	0,3	-	1,7	-	1,2	-	1,2	-	0,9	-	1,3	-	0,9	-	-	0
I alt	7,4		6,3		6,9		5,7		6,6		7,1		6,2		7,3	
	19 Skand- erborg amt		20 Vejle amt		21 Ringk. amt		22 Ribe amt		23 Hadersl. m. fl. amter		4-5 Nordøst- sjæll.		6-12 Øvrige ø-amter		13-22 Nr. Jyl land	
	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+
A-gruppe	4,5	-	4,9	-	4,4	-	5,1	-	5,3	-	6,2	-	4,7	-	4,8	-
Radikale	-	6,8	-	6,4	-	5,9	-	6,3	-	5,8	-	8,4	-	6,3	-	6
Øvr. M-gruppe	0,6	-	0,8	-	0,6	-	0,5	-	0,8	-	1,8	-	0,6	-	0,7	-
B-gruppe	0,4	-	0,2	-	-	-	0,1	-	1,6	-	-	-	0,2	-	0,2	-
Passive	1,3	-	0,5	-	0,9	-	0,6	-	2,7	-	0,4	-	0,8	-	0,7	-
Tysk mindretal ...									-	4,6						
I alt	6,8		6,4		5,9		6,3		10,4		8,4		6,3		6,4	

TABEL C, 1

Vælgerudviklingen 1947-64 og 1964-68

	Stemmetal ved folketingsvalg			Procent af samlet vælgertal		
	1947	1964	1968	1947	1964	1968
<i>H. Hovedstaden</i>						
A-gruppen	307.598	310.612	276.477	12,6	10,1	8,6
B-gruppen	124.849	153.173	132.771	5,1	5,0	4,1
M-gruppen	54.851	23.250	77.660	2,0	0,7	2,4
Passive	80.458	102.938	79.078	3,6	3,3	2,5
I alt H-området	567.756	589.973	565.986	23,3	19,1	17,6
<i>NØ. Nordøstsjælland</i>						
A-gruppen	111.566	221.306	221.893	4,5	7,2	6,9
B-gruppen	95.510	216.727	214.440	3,9	7,0	6,7
M-gruppen	34.100	30.450	107.033	1,3	1,0	3,3
Passive	38.899	69.631	56.752	1,8	2,2	1,8
I alt NØ-området	280.075	538.114	600.118	11,5	17,4	18,7
<i>ØØ. Øvr. ø-område</i>						
A-gruppen	209.565	266.799	257.161	8,7	8,6	8,0
B-gruppen	192.188	232.227	229.714	7,9	7,5	7,2
M-gruppen	74.218	51.587	107.848	2,8	1,7	3,4
Passive	76.065	94.262	70.338	3,3	3,1	2,2
I alt ØØ-området	552.036	644.875	665.061	22,7	20,9	20,8
<i>J. Jyllands område</i>						
A-gruppen	346.454	489.037	480.745	14,2	15,8	15,0
B-gruppen	421.672	539.197	548.653	17,3	17,5	17,1
M-gruppen	100.329	79.689	193.294	3,7	2,6	6,0
Passive	166.984	207.384	154.789	7,3	6,7	4,8
I alt J-området	1.035.439	1.315.307	1.377.481	42,5	42,6	42,9
<i>Hele landet</i>						
A-gruppen	975.183	1.287.754	1.236.276	40,0	41,7	38,5
B-gruppen	834.219	1.141.324	1.125.578	34,2	37,0	35,1
M-gruppen	263.500	183.707	485.835	9,8	6,0	15,1
Passive	362.404	475.484	360.957	16,0	15,3	11,3
I alt hele landet	2.435.306	3.088.269	3.208.646	100,0	100,0	100,0

TABEL C, 2

Ændringer i vælgerandel 1947-64 og 1964-68

	H		NØ		H + NØ		ØØ		J		ØØ + J	
	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+	÷	+
1947-64												
A-gruppen	2,5	-	-	2,7	-	0,2	0,1	-	-	1,6	-	1,5
B-gruppen	0,1	-	-	3,1	-	3,0	0,4	-	-	0,2	0,2	-
M-gruppen	1,3	-	0,3	-	1,6	-	1,1	-	1,1	-	2,2	-
Passive	0,3	-	-	0,4	-	0,1	0,2	-	0,6	-	0,8	-
Vælgerandel ...	÷4,2		+5,9		+1,7		÷1,8		+0,1		÷1,7	
1964-68												
A-gruppen	1,5	-	0,3	-	1,8	-	0,6	-	0,8	-	1,4	-
B-gruppen	0,9	-	0,3	-	1,2	-	0,3	-	0,4	-	0,7	-
M-gruppen	-	1,7	-	2,3	-	4,0	-	1,7	-	3,4	-	5,1
Passive	0,8	-	0,4	-	1,2	-	0,9	-	1,9	-	2,8	-
Vælgerandel ...	÷1,5		+1,3		÷0,2		÷0,1		+0,3		+0,2	